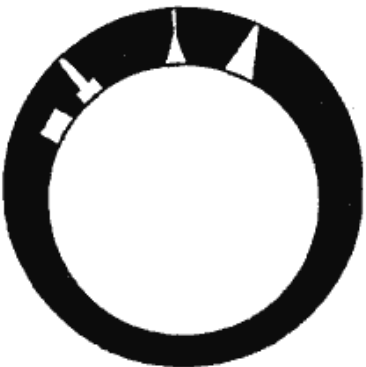
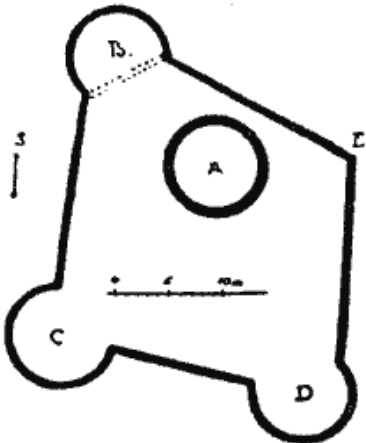
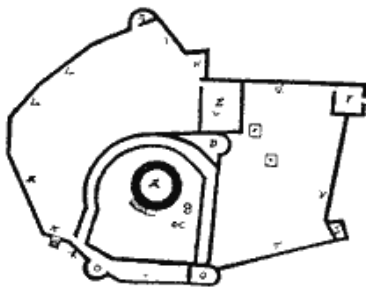

O UTVRDAMA NA LIČKOM PODRUČJU

Lika je područje između Velebita i državne granice s Bosnom i Hercegovinom. Najuočljivija mu je značajka prostrana krška zaravan - Lička visoravan, koju uz Velebit uokviruje Gorski kotar sa sjevera te masivi Kapele i Plješevica sa sjeveroistoka. Visoravan je prošarana mnogobroj

Tlocrti utvrda (odozgo dolje) u Udbini i Perušiću te srušena kula Šimšanovka

ABOUT FORTRESSES IN LIKA

The area of Lika, located between the Velebit mountain range and Bosnian border, used to be very densely populated at the time before Turkish incursions in the 15th century, and it also had a significant number of fortifications. These forts were mostly destroyed during Turkish attacks, and those that were used by Turkish army for the same purposes were destroyed through lack of care and maintenance. An overview of many fortifications in Lika region is given, and then the attention is drawn to fortresses in the Gacka valley which have practically never been occupied and which actually defended this portion of Croatia and prevented Turks from penetrating any further into the continent of Europe. These fortresses are Brlog, Prozor and Otočac. The Otočac fortress was situated on a river island, and later on an another one was built on a neighboring hill. Unfortunately, after demilitarization of the Military Frontier all these fortifications were demolished so that only some remains now show where these forts used to stand.

nim kraškim poljima od kojih su najveća Ličko, Gacko, Krbavsko, Koreničko i Lapačko polje. Na tom su području brojni vodotoci, ali i najveće naše ponornice - Lika, Gacka i Krbava.

Zna se da je to područje bilo naseljeno od najranijih vremena o čemu svjedoče mnogobrojni arheološki nalazi iz svih razdoblja prapovijesti. To i ne čudi jer je ličko područje ključna prirodna komunikacijska veza između mora i Panonske nizine od prapovijesnih, rimskih do modernih vremena, a sve do 14. st. bilo je izrazito gusto naseljeno. Stoga na ovom području ima izuzetno mnogo ostataka srednjovjekovnih utvrda, uglavnom porušenih i slabo istraženih, a za neke potpuno srušene nemoгуće je čak pouzdano utvrditi i mjesto gdje su se nalazile.

Tako su primjerice uz bosansku granicu u južnoj Lici postojale tri stare hrvatske župe odnosno županije: unska, lapačka i nebljuška. Sjedište unske župe bilo je u Srbu i tu je postojao kastrum koji je knez Ivan Nelipić ustupio kralju Ludoviku I. 1345. godine. U staroj lapačkoj župi, a ple-

me Lapčana pripada najstarijim hrvatskim plemenima, glavno je mjesto vjerojatno bilo Donji Lapac gdje je bila četverouglasta utvrda s okruglom kulom u jednom uglu koju je zajedno s obližnjim gradom neobična imena Rmanj dobio 1449. Juraj pri diobi Frankopana. Razvaline Rmnja bile su još vidljive sredinom prošlog stoljeća nedaleko od ruševina staroga srpskog manastira, a neki smatraju da je grad svoje ime dobio prema imenu kneza Hermana Celjskog koji je u blizini imao svoja imanja. Također se u blizini naselja Boričevca, koji je teško stradao u Drugom svjetskom ratu, nalaze ostaci porušene utvrde nazvane Mišljenovac gradina.

U staroj krbavskoj župi (koja se prostirala na području današnje udbinske i većeg dijela koreničke općine), inače jednoj od tri župe kojima je prema svjedočenju Konstantina Porfirogeneta upravljao hrvatski ban (preostale su lička i gatačka), prvi se župani spominju već 1078, a od 13. st. tu čast obavljaju pripadnici roda Gusića od kojih se u 14. st. izdvaja rod Kurjakovića (kasnijih Karlovića), nasljednih knezova krbavskih. Sjediš-

te župe i od 1185. krbavske biskupije (do tada vjerojatno u Mrsinj gradu nedaleko od Korenice) bilo je u Udbini koja se do kraja 15. st. nazivala Krbava. Zna se da je gradom početkom 16. st. upravljao knez Ivan Karlović, a da su ga Turci nakon zauzimanja 1527. ponovo utvrdili te da je potpuno oslobođen tek 1689. Tada je ponovno dodatno izgrađena utvrda od ruševina crkve i biskupije. Pokraj Udbine postojalo je inače ilirsko naselje uz koje je izgrađena rimska utvrda te poslije utvrđeni grad i biskupsko sjedište iz kojega su pred Turcima biskupi pobjegli već 1460. u Modruš. Tlocrt je utvrde sačuvan u ratnom arhivu u Beču, a od utvrde su danas sačuvani tek neznatni ostaci.

Na Krbavskom polju ispred Udbine, u neposrednoj blizini sadašnjeg vojnog aerodroma, odigrala se 1493. jedna od presudnih bitaka u dugotrajnim hrvatsko-turskim ratovima koji su trajali od 15. do 18. stoljeća. Turske snage iz Bosne, Srbije i Rumelije predvodio je bosanski sandžak-beg Hadum Jakub-paša, a hrvatske i slavonske ban Emerik Derenčin. U toj je bitci, kako se onda govorilo, "stradao cvijet staroga hrvatskog plemstva" (Ivan Cetinski, Juraj Vlatković i dr.), zarobljeni su ban Derenčin i Karlo Gusić, a jedino se Bernardin Frankopan uspio spasiti bijegom. Iako su se Turci nakon Krbavske bitke povukli, prostor Krbave i Like sa susjednim podvelebitskim krajem i primorskim zaleđem bio je izložen stalnim turskim napadima što je uzrokovalo masovno iseljavanje.

U kraju oko Udbine postoji još mnogo neistraženih starih utvrda i gradina, od kojih su sačuvane ruševine ili samo tragovi u ratnim arhivima. Još su vidljivi ostaci utvrde iznad Visuća i u Podlapcu, a za ostatke grada pokraj sela Kurjaka pretpostavlja se da su postojbina Kurjakovića. Nešto južnije postojala je pokraj sela Komića velika utvrda s okolnim kulama, a pretpostavlja se da je nekad kula postojala i u Lovincu, ali od nje

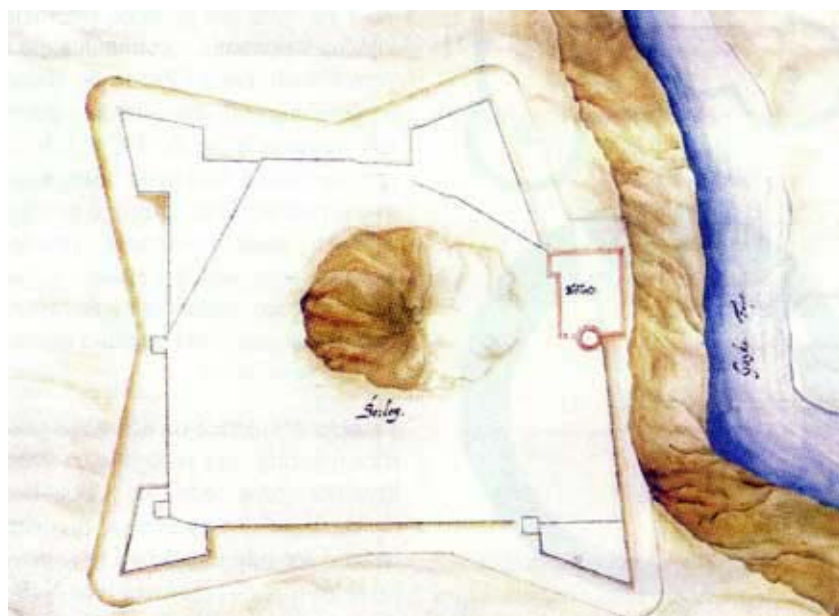
nema više nikakvih tragova. Tragovi grada Gračaca, nekad sjedišta otučke župe, mogu se još uočiti na Gradini nedaleko od katoličke crkve, a tlocrt se grada nad potokom Otučom nalazi u bečkom vojnom arhivu.

Idući od Gračaca prema Gospiću susrećemo ruševine utvrda Medaka, Ličkog Ribnika (postoji još jedan Ribnik također frankopanski grad blizu Kosinja), Počitelja (narod ga zove Vuksanova gradina), Bilaja (Belaj) i Novoga. Sjeverno od Gospića u blizini sela Barleta je Županska gradina, a sačuvani su tek tragovi utvrda Pavlovca, Vrepca i Mogorića (postojbine plemena Mogorovića). U Mušaluku smještenom sjeverno od Gospića nalaze se ruševine Bešine kule iz turskog doba. U tom dijelu postoje mnogi ostaci rimskih utvrda, ali i ruševine utvrde Budak (zovu je i Bešić gradina) u kojem su prema predaji Budački imali svoj grad koji su pred Turcima napustili te izgradili novu utvrd Budački blizu Karlovca. Nešto sjevernije nalaze se i ostaci Trojan grada u Turjanskom.

Zapadno od Gospića i prema Perušiću, na prostorima stare ličke i buške župe, nalaze se ruševine utvrđenog grada Bužima te dviju Ostrovica,

jedne u blizini Gospića, a druge u blizini Perušića. Ostrovica je inače vrlo čest lički lokalitet. Đuro Szabo u svojoj knjizi *Sredovječni gradovi* (Zagreb, 1920.) tvrdi da ih ima čak dvanaest, a Ostrovica kod Gospića bila je postojbina Novaka Disislavića iz roda Mogorovića, čiji su je potomci ustupili Nikoli IV. Frankopanu. U Perušiću, zapadno od sela Gradine, nalaze se ostaci srednjovjekovne utvrde koju je podignuo Dominik iz buške obitelji Perušić, vjerojatno 1487. kada se prvi put spominje. To je nepravilna četverokutna utvrda s visokom ali porušenom okruglom središnjom kulom. Turci su je zauzeli 1527. i obnovili zalaganjem Malkoč-bega. S manjim su ga prekidima držali do 1689. kada se glavnina muslimanskog stanovništva povlači prema Udbini, a preostali prihvaćaju muslimansku vjeru. U blizini su još ostaci Oteš grada koji je kao i susjedna Ostrovica pripadao Frankopanima.

Valja reći da je Lika zaista prebogata ostacima fortifikacijskih građevina, a ipak je možda najviše utvrda bilo u zapadnom dijelu ove pokrajine, na području stare gatske župe, koja zauzima područje uz rijeku Gac-

Tlocrt utvrde Brlog (M. Stier, 17. st.)

ku i njezine pritoke. Uostalom upravo zahvaljujući svojim utvrdama to je jedini dio Like koji od Turaka nije bio okupiran i koji je uspješno odolijevao turskim napadima. Doduše izvan tih utvrda hrvatsko stanovništvo Gacke masovno iseljavalo prema Primorju, Gorskom kotaru i Kranjskoj te prema sjevernoj Hrvatskoj, Mađarskoj i Austriji.

Na sjeveroistočnom rubu Gackog polja, koje je dugo 25 km, široko do 15 km, površine od 80 km², nalaze se ostaci utvrda kod Brezovice, kod mjesta Doljana, kod Babin Potoka, a kod Vrhovina je postojala utvrda Stari Perušić koju je zajedno s onom na Crnoj Vlasti zauzeo i razorio Gašpar Frankopan 1642. Valja reći da na izduženom zaravanku između Kozjaka i Gradinskog jezera na Plitvičkim jezerima postoje ostaci Krčin grada, zvanog još Pliš grad i Gradi-na. Tu se vide ostaci trokutaste kule, ali tradicija i neki autori tvrde da su to ostaci pavlinskog samostana.

Južno od Ličkog Lešća, u blizini sela Gornjeg i Donjeg Kosinja smješten je već spominjani Kosinj grad. Bio je to srednjovjekovni grad plemena Stupića kojega je Ivan (Anž) Frankopan najprije iznajmio 1489. pošto mu je kralj Matija Korvin oteo Sokolac u Brinju, a potom 1499. za stalno preuzeo, navodno zamjenom. Grad je teško stradao 1522. u pohodu mostarskog paše, a nakon turskog prodora tri godine poslije staro ga je hrvatsko stanovništvo potpuno napustilo. Dugo je vremena bio granično tursko uporište s muslimanskim i pravoslavnim stanovništvom, a nakon oslobođenja Like naselilo ga je hrvatsko stanovništvo iz okolice Ogulina i gornjeg Pokuplja. Prema opisu biskupa Sebastijana Glavinica (1696.) u Kosinju je postojala glagoljska tradicija i tiskara liturgijskih knjiga, s pavlinskim samostanom i sedam crkava. U toj je tiskari vjerojatno 1491. tiskan glagoljski brevijar, koji je pouzdano najstarija knjiga tiskana na hrvatskom tlu. Je-

Utvrdde u Otočcu na crtežu (M. Stier, 17. st.)

dan se primjerak čuva u knjižnici Marciani u Veneciji, a manji je ulomak otkriven u vatikanskoj knjižnici.

Dabar je naselje na rubu Dabarskog polja, dvadesetak kilometara sjeveroistočno od Otočca. Na brdu Vučjak nalaze se ostaci tvrđave, četvrtaste u tlocrtu s cilindričnom ugao- nom kulom, koju narod zove Sokolić. To je bila frankopanska i potom krajiška utvrda sve do izгона Turaka. Od 1773. potpuno je u ruševinama.

U Drenovu Klancu, naselju 15 km sjeverozapadno od Otočca, sagrađio je Petar Zrinski u 17. st. kulu Šimšanonku prstenastog tlocrta koja je danas u ruševinama. Ta je kula za obranu klanca izgrađena pošto su Turci 1575. zauzeli i razorili Gusić grad na brdu Siminovcu u blizini Brloga, sjedište jednog od najstarijih hrvatskih plemićkih rodova.

No ipak bile su tri glavne utvrde u gatačkoj župi koje su je uspješno i obranile: Otočac, Prozor (5 km jugoistočno) i Brlog (12 km sjeverozapadno). Prozor je naselje na rijeci Gackoj koje je naseljeno u prapovijesti s tim što je predilirsko i ilirsko naselje bilo smješteno na brdu Veli-

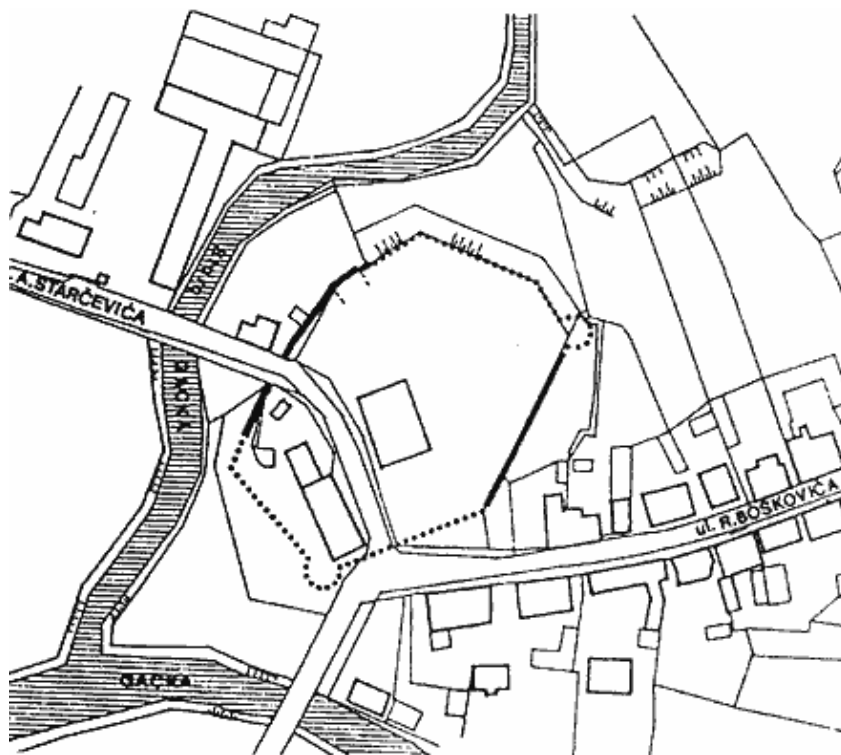
ki Vital, a antičko naselje i kasniji rimski municipij *Arupium* u podnožju brda. Pronađena je velika japodska nekropola, a iz rimskih vremena arhitektonski ulomci, ostaci mozai-ka, sarkofazi, nadgrobnici spomenici i sl. Srednjovjekovna utvrda smještena je na brdu Prozorina i prvi se put spominje 1449. kada ju je kod diobe Frankopana dobio Žigmund zajedno s Otočcem. Ponovno je utvrđena 1619. i za turskih je provala predstavljala jedno od važnijih graničnih uporišta. Sada je u ruševinama, a sačuvani su tlocrti u djelu Martina Stiera te jedan kasniji tlocrt iz 1701. nepoznatog autora. Riječ je o tipičnoj četverokutnoj utvrdi kojoj je na jednom uglu jaka okrugla kula, na suprotnom unutar zida četverostrani toranj, a još je jedan manji toranj smješten do ulaza do kojeg se dolazilo ljestvama ili stubama. Stier hvali velike strateške vrijednosti utvrde koja se ne može zauzeti nikakvim topovima osim najvećim snagama. Ipak predlaže izgradnju krova i hodnika te ojačavanje tornjeva.

Brlog je naselje smješteno u donjem dijelu rijeke Gacke, a u selu i okolici ima mnogo japodskih tumula i gradi-

na. Vjerojatno je Brlog rimsko naselje *Avendo*, o čemu svjedoče ostaci zidova i cigle te nadgrobni spomenici. Srednjovjekovna utvrda sada u ruševinama bila je izgrađena 1537., ali su je Turci spalili 1575. Obnovljena je nastojanjem senjskog kapetana Gašpara Raaba. Sva su sela u okolici stradala i opustjela od turskog pustošenja pa se već početkom 17. st. pravoslavni Vlasi kao prebjeci naseljavaju na to područje. Lenković za utvrdu piše da je riječ o jakom tornju od kamena vapnenca sa četverokutnim okolnim zidom. Stier opisujući, "novo vlaško naselje Brlog" predlaže znatna poboljšanja, izgradnju bočnih kula i okruživanje utvrde ogradom od palisada, a za poslije predviđa i iskopavanje jarka.

Gacka se inače kao pokrajina spominje početkom 9. stoljeća, točnije 818. u vrijeme formiranja hrvatske države i ratova između Borne i Ljudevita Posavskog. Borna sebe naziva knezom (*dux*) Gačana, Dalmacije i Liburnije, a u to se vrijeme Gacka vjerojatno prostirala od Raše u Istri do rijeke Une na istoku. Prostor se Gacke s vremenom suzio na sadašnji prostor, što je vjerojatno bilo dovršeno u 10. st. i u vrijeme cara i putopisca Konstantina Porfirogeneta.

Život je na ovom području bio vrlo bogat još u prapovijesti, o čemu svjedoče nalazi u Pećini kraj Lešća, Siničić špilji blizu Letinca i špilji Bezdnjači pokraj Vrhovina te najveće europske špiljske nekropole sa 250 kostura. Ilirsko pleme Japodi nastanjivalo je ovo područje od 9. i 8 st. pr. Krista i ovdje je pronađeno najviše njihovih gradina koje su gradili na vrhovima niskih i zaobljenih brda. Rimljani su oko dva stoljeća ratovali s Ilirima i pokorili su cijeli Ilirik 9. god. pr. Krista. Gradnjom cesta prema Panoniji i Dalmaciji dali su velik značaj ovom prostoru, a grad *Arupium* bio je na raskrsnici glavnih prometnih pravaca. Slabljenjem moći Rimskog Carstva na ovom su prostoru najprije Goti, a potom Slaveni i

Dio plana Otočca s ucrtanim smještajem nekadašnje utvrde (puna crta označava ostatke zidina)

Avari. Rečeno je već da se upravo s područja Gacke knez Borna proširio na druga područja južne Hrvatske, a stvaranjem hrvatskog kraljevstva slabi značaj ovog područja jer se središnji državni prostor pomiče na prostor sjeverne i srednje Dalmacije.

Ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. darovao je 1219. templarima pokrajinu Gacku, ali je nisu dugo zadržali jer ju je oduzeo Bela IV. 1269. u zamjenu za posjed u Dubici. Krajem 13. st. javljaju se na ovom području kneževi Krčki koji su Gacku kao posjed dobili 1290. i zadržali je sve do 1468. kada im je preotima kralj Matija Korvin. Frankopani su podigli mnoge gradove i utvrde i razvijali kulturu i pismenost. Za vrijeme Žigmunda Frankopana u Otočcu je 1461. uspostavljena biskupija koja je trajala do 1535., odnosno do prodora Turaka. Padom Krbave i Like 1527. pod tursku vlast, ovaj je kraj doživio velik egzodus stanovništva, a jedina preostala naselja su Otočac i Prozor te Brinje na zapadu.

Matija Korvin je 1469. ustanovio senjsku kapetaniju kojoj je pripojio Otočac, Prozor, Brlog, Brinje, Senj, Jablanac i Bag. Godine 1578. formirana je Primorska krajina u kojoj su Otočac i Brinje stožerne obrambene utvrde.

Do konačnog izгона Turaka iz Like i Krbave 1689., u čemu se posebno istakao brinjski pop Marko Mesić, na području Gacke vođeno je nekoliko presudnih bitaka u kojima su sudjelovali branitelji Otočca. Tako je Turke 1543. kraj Otočca dočekaio Petar Keglević s Jurjem Frankopanom Slunjskim, Stjepanom Blagajskim i Nikolom Frankopanom Tržačkim, teško ih porazivši. Posebno se 1663. proslavio grof Petar Zrinski koji je zajedno s Franom Krstom Frankopanom (obojuca su 1671. zbog urote pogubljeni u Bečkom Novom Mjestu) koji je u blizini Otočca kod Jurjevih stijena nanio težak poraz turskoj vojsci od 10.000 vojnika pod zapovjedništvom Ali-paše Čengića. Zrinski je zapovijedao sa 4000 voj-

nika i najprije je razbio prvi dio turske vojske te zarobio brata turskog zapovjednika Čengić-aga janjičarskog. Potom je na bojnopolju u frontalnom sudaru potpuno porazio preostali dio turske vojske i nagnao je u bijeg. Ako je vjerovati brojkama, koje su ovisno o izvorima često vrlo raznolike, na bojnopolju ostalo 2700 Turaka, 370 ih je zarobljeno, a zaplijenjeno je 8 zastava i gotovo sva ratna oprema.

Nakon prestanka turske opasnosti Vojna je granica pretrpjela veliku reorganizaciju. Cijelo je područje Gacke predano na upravljanje krajiškoj upravi u Karlovcu. Krajem 17. st. na pusti su prostor planski naseljavani doseljenici iz Gorskog kotara, Kranjske, Primorja i sjeverne Dalmacije. Oni su uglavnom bili rimokatoličke vjere, a u novi su kraj donijeli čakavicu, štokavsku ikavicu i svojevrsni kajkavski dijalekt (Kute-revo). Od stare je Otočke kapetanije 1746. formirana slavna Otočka pukovnija koja je obuhvaćala prostor od mora do bosanske granice, a trajala je sve do razvojačenja Vojne krajine krajem 19. st. Vojna je gra-

nica postala najveća vojarna u Europi i Gačani su ratovali ne samo protiv Turaka već diljem Europe za potrebe bečkog dvora.

Od 1891. gacki je prostor ušao u sastav civilne Hrvatske i tako je dočekaio raspad Austro-Ugarske. Potom je bio u sastavu prve Jugoslavije, a za Drugoga svjetskog rata u Otočcu je održano prvo zasjedanje ZAVNOH-a - antifašističkoga predstavničkoga tijela. Nakon rata Otočac i Brinje postali su kotarska, a Vrhovine općinsko središte. U ratu 1991. okupirana je bila jedna trećina gackog teritorija, a Otočac i okolna mjesta pretrpjela su teška razaranja i velike ljudske gubitke. U novom teritorijalnom ustroju Republike Hrvatske 1993. Otočac je proglašen gradom, a Brinje i Vrhovine postali su općine i u sastavu su Ličko-senjske županije.

Otočac je svoje ime dobio po tome što je njegova utvrda bila smještena na malom otoku okruženom rukavcima Gacke. Prvo je spominjanje Otočca vezano uz Baščansku ploču iz 1100. godine tako da je grad nedavno mogao proslaviti 900 godina zabilježenog postojanja. No na Baš-

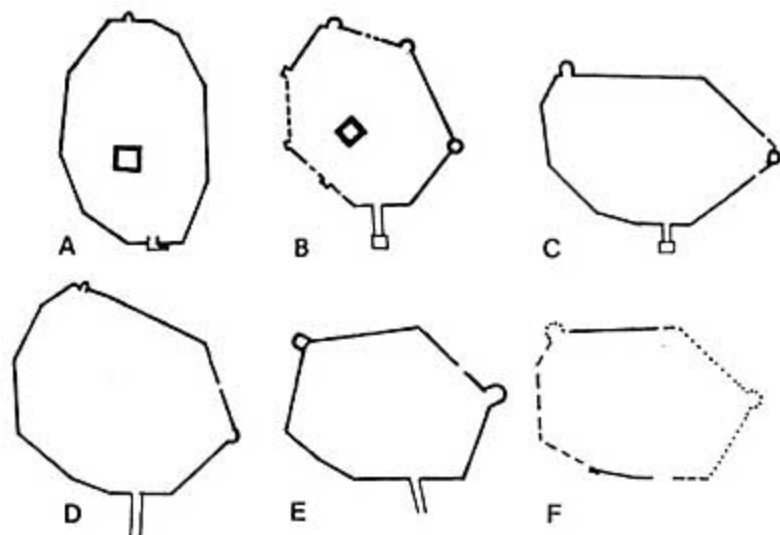
čanskoj ploči iz crkve Sv. Lucije u Jurandvoru na Krku spominje se benediktinski samostan Sv. Nikole - "Mikule v Otočci". Stariji su povjesničari (Vj. Klaić, V. Štefanić, I. Črnčić, I. Ostojčić) bili uvjereni da se radi o Otočcu u Gackoj, ali se kasnije sve više razmatrala ideja da se "Otočac" odnosi na Susak ili Cres ili samo na dio otoka Krka. N. Bonifačić Rodin čak tvrdi da se radi o krivom čitanju i da je riječ o lokalitetu Cikula blizu Vrbnika na Krku. Tome se priklanja i Josip Bratulić, a ni Nada Klaić ne vidi dovoljno dokaza da se radi o gackom Otočcu. Najbolji tumač najslavnijeg i najstarijeg teksta hrvatske pismenosti Branko Fučić ostaje kod čitanja Mikula (tj. Mikulja), ali misli da se radi o nekom posjedu na Krku. I konačno Mile Bogović u raspravi "Prijelazno stoljeće Senjske crkve (1450-1550)", tiskanoj u *Senjskom zborniku* 1990., sve te kombinacije odbacuje kao neuvjerljive te pitanje Otočca s Baščanske ploče vraća na početak i ostavlja otvorenim. Gacka je inače kao jedna od starohrvatskih župa najprije pripadala Krčkoj biskupiji, no nakon utemeljenja Zadarske nadbiskupije 1154. Senj s Gackom i vjerojatno Vinodolom postaje samostalna Senjska biskupija koja je podređena Splitskoj nadbiskupiji.

Otočac se kao geografski pojam "terra" prvi put spominje krajem 13. st. vezano uz Dujma Krčkog kneza. *Castrum Otočac* eksplicitno je napisan tek 1316. u povelji kralja Karla Roberta knezu Fridrihu Krčkom. Od tog se vremena ustalio i naslov knezova Gacke kao dio naslova knezova Krčkih, Senjskih i Modruških, a kasnijih Frankopana.

Valja reći da spomenuti samostan benediktinaca sasvim sigurno nije bio unutar utvrde jer na otočiću za to jednostavno nije bilo mjesta. Potvrđuje to i molba Žigmunda Frankopana papi 1443. za dozvolu za obnovu samostana koji su Turci srušili, a zna se da otočka utvrda nikada nije

Otočac na bakrorezu (J. W. Valvasora 1687.)

Prikaz mijenjanja utvrde u Otočcu (A – Angielinija 1566., B – Pieronija 1639., C. – Stiera iz druge polovice 17. st., D – 1701., E – početak 19. st., F. – današnje stanje s ucrtanim pretpostavljenim smjerovima zidina (crtež: Z. Horvat)

bila zauzeta. Potvrđuje to i kasnija naredba kralja Ferdinanda II. iz 1636. kojom se naređuje da se "kloštar" koji je odveć blizu otočke utvrde sruši kako se Turci njime ne bi koristili.

Od mnogobrojnih sinova Nikole IV., Žigmund je i prije diobe 1449. najviše boravio u Otočcu. On je, pretpostavlja se, kraj samostana izgradio svoju rezidenciju s kaštelom i dvorom. Bulom Pija II. iz 1461. utemeljena je u Otočcu biskupija i kaptol s četiri kanonika, što je bio dio nastojanja Žigmunda da svom sjedištu dade što veće značenje. Vjerojatno je bivša samostanska crkva, koja je u međuvremenu preuređena, pretvorena u katedralu, a samostan u biskupski dvor. No da bi dobio biskupiju, Otočac je morao biti promaknut na razinu slobodnoga grada - *civitas*. Takav je bio slučaj s Modrušom kada je u njega prenesena biskupija s Krbave. Status je grada značio da je cijeli grad morao biti branjen zidinama. Ali ako pogledamo prostor koji obuhvaćaju zidine Otočca, vidimo da se radi o "vodenom gradu", tipičnom *wasserburgu*, tek prilagođenom potrebama stanovanja, zapravo popunjenog drvenim kućama. Uokolo otočke utvrde, kako prikazuju stari crteži, bile su nad razlivenim moč-

varnim vodotokom Gacke sojenice drugih Otočana. Do njih se, kao i do utvrde, dolazilo čamcima. Gradski bi status značio da je cijeli Otočac bio opasan zidinama koje se nigdje ne susreću ili da je katedralna crkva ipak bila u utvrdi. Uz stari se ulaz u utvrdi prvi put 1510. spominje crkva Sv. Marije Magdalene. Stoga bi u budućim istraživanjima bilo nužno utvrditi gdje je bila smještena katedrala, gdje biskupski dvor, a gdje rezidencija kneza Žigmunda Frankopana.

To što je biskupija ugašena već 1535. ne treba posebno čuditi jer su u to vrijeme bili ugroženi i postojanje i sudbina cijele Hrvatske. To je i naglalo kralja Matiju Korvina da oduzme Frankopanima brojne utvrde, Senj čak i silom, te da ih pripremi za obranu. Jer organizaciju prave obrane onemogućavala je nesloga braće Frankopana i drugih hrvatskih plemića. Turski su napadi nastavljeni praktički istodobno s formiranjem biskupije. Godine 1468. udarila je na Liku, Krbavu, Senj i Modruš velika turska sila i popalila kuće i gradove te u ropstvo odvela mnogo ljudi. Turci su i sljedeće godine provalili u Hrvatsku i otišli sve do Ljubljane. Nova velika provala Turaka zbila se

1474. kada su opustošeni mnogi hrvatski i slavonski gradovi.

Već je početkom 16. st. jasno da su otočke utvrde u ruševnom stanju te da nisu dovoljno jake da bi mogle odolijevati napadima. Senjani 1539. pišu kralju o potrebi popravka otočkih utvrda koje su glavna predstraža Senja i ključne za obranu od turskih pljačkaških četa. To je, čini se, imalo učinka jer je već tada još mladi Ivan Lenković započeo s obnovom, što je ujedno prva akcija koju je kasniji graditelj i zapovjednik obrane poduzeo uz pomoć kralja u Hrvatskoj. Lenković 1550. piše svoje izvješće o stanju u Hrvatskoj krajini. Za Otočac kaže da je okružen zidinama koje su ponegdje u ruševnom stanju. U sredini je jaka četvrtasta kula koja je u boljem stanju, ali joj treba izgraditi drvenu galeriju te pojačati prigradnjom ravelina, vjerojatno radi djelovanja topništva. Predlaže i gradnju vojarne uz zidine. Također uviđa da je potrebno kopanje dodatnih graba oko utvrde, a taj će se zahtjev i kasnije ponavljati, jer se rijeka iz rukavaca Gacke za ljetnih žega povuče pa je moguće po suhom prići zidinama. Lenković nije zadovoljan ni postojećim ulazom pa predlaže novi pokretni preko dviju lađa.

Slijede mnogobrojna druga izvješća od kojih je jedno Lenkovićevo iz 1563., ali samo o potrebama i stanju vojnih posada. Iste godine austrijski staleži šalju posebno stručno povjerenstvo Štajerskoga zemaljskog sabora. U njihovu se izvješću ponavlja konstatacija o produbljanju rukavaca, popravku zidina i dogradnji četiriju kula, iako Lenković navodi samo jednu. Spominju se i uzvišenja koja ugrožavaju grad te da bi na njima valjalo organizirati obranu. To je začetak Fortice izgrađene početkom 17. st. Još nekoliko izvješća do kraja stoljeća govori također o lošem stanju zidina.

Prvi grafički prikaz zidina potječe od N. Angielinija iz 1556. Zidine

Prvi poznati tlocrt utvrde u Otočcu N. Angielinija

imaju oblik izduženoga deseterokutnog poligona. Na sjeveru je kula, a na jugu naznaka crkve Sv. Marije Magdalene. Na crtežu G. Pieronija iz 1639. nacrtano je čak 6 kula u zidinama, a voda je Gacke ponešto odmaknuta od zidina. U grad se ulazi preko čardaka i mosta, a uz ulaz je naznačena i crkva. U popratnom se tekstu govori o ruševnom stanju zidina i predlaže dodavanje 6 bastiona što se tumači važnošću Otočca u obrani ovih krajeva i Senja.

U izvješćima Martina Stiera iz druge polovice 17. st. nalazi se situacija s tlocrtom Otočca, veduta Fortice i prijedlog pojačanja otočkih utvrda. Ti su crteži informativni, ali pojednostavljeni, posebno u tlocrtu. Stier crta samo dvije kule, a nema ni središnje kule. Na njegovoj se veduti u grad ulazi preko čardaka, a ulaz je branjen kulom s kamenim konzolama. Župna je crkva odmaknuta od zidina i riječ je o gotičkoj građevini.

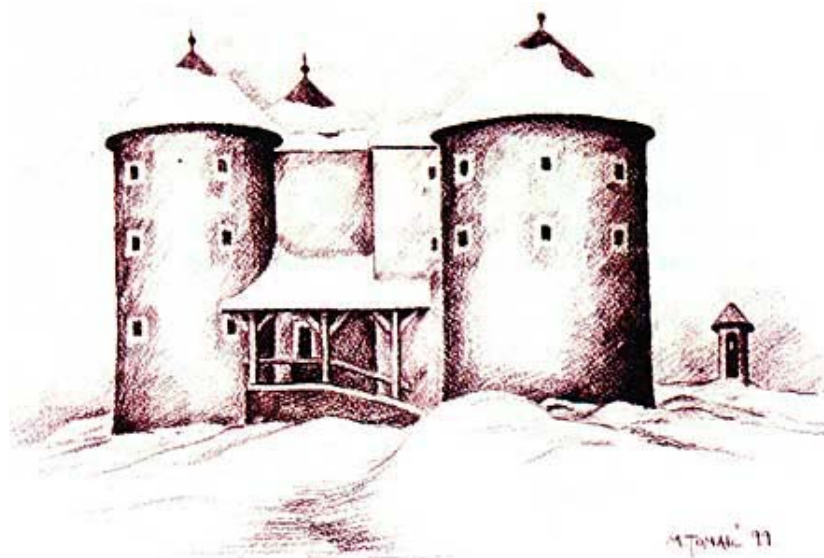
Najpoznatija i najčešće reproducirana veduta jest ona Valvasorova iz 1689., iako se dosta razlikuje i ima brojnih netočnosti. Primjerice utvrde su vrlo shematski prikazane, a nad Forticom piše "Prosor". Iz istih je vremena izvješće i tlocrt utvrde pod-

generala Jurja Frankopana. Postoji još jedan crtež iz 1701. gdje su nacrtane također dvije kule i uz jednu od njih poseban kaštel - vjerojatno zgrada za smještaj vojnika. Geodetska situacija s početka 19. stoljeća vjerojatno je najtočniji stari nacrt otočkih utvrda koji u potpunosti odgovara današnjici, a na jednoj fotografiji snimljenoj u 19. stoljeću vidi se čitava sjeverna kula, a zidine su svedene na nisku ogradu. Valja reći da je broj branitelja u otočkoj utvrdi

varirao i da se najčešće kretao između pedeset i sto branitelja.

Nakon oslobođenja Like i ostalih dijelova Hrvatske, krajem 18. stoljeća Otočac prelazi na suhe obale. Otočka se utvrda napušta i sve više postaje vojarna. Nasipa se i rukavac tako da utvrda više nije na otočiću. Utvrda se počinje sustavno rušiti 1829., a pritom se vjerojatno grade nove vojne građevine. Razvojačenjem Vojne krajine 1885. stara otočka utvrda više nikoga ne zanima. Danas su samo vidljivi dijelovi na južnoj strani i manji dijelovi zidina na sjeveroistoku, a ostali se dijelovi naziru po neravninama u travi. Očigledno jest da bi bila nužna arheološka istraživanja koja su zasad izostala. Utvrda se danas nalazi na lijevoj obali Gacke u predjelu tzv. Donjeg grada. Novi se Otočac razvijao istočno, pokraj negdašnjeg samostana u kojem je danas park. Pokraj parka je crkva Presvetog Trojstva izgrađena 1648. koja je u Domovinskom ratu bila spaljena i sada je gotovo potpuno obnovljena.

Izgradnji se Fortice na istoimenom brdu u blizini Otočca pristupilo se 1619. iako o tome nema izravnih već samo usputnih podataka. Pretpostavlja se da je dovršena oko 1630.

Suvremeni crtež negdašnjeg izgleda Fortice (M. Tomaića)

Kvaliteti i cijeni radova od 30 tisuća forinti prigovaraju i Pieroni i Stier, potonji čak tvrdi da bi jednu stranu valjalo ponovno zidati. To je bila dvokatna trokutasta utvrda koja je na svakom uglu imala okruglu kulu drukčije veličine. Zapravo mnogo je nalikovala utvrdi u Sisku koja je izgrađena prije otprilike osamdeset godina. U utvrdi se najprije ulazilo ljestvama, a potom su dograđeni drveni trijem i stube. Iznutra u dvorištu bio je naokolo drveni trijem iz kojega se ulazilo u pojedine katove i imalo pristup do puškarnica. Poslije su u dvorištu podignuti neki zidovi. Fortica je bila građena za pedesetak branitelja, ali ih najvjerojatnije nikada nije bilo toliko.

Zna se da je 1804. ova utvrda bila obnovljena i da je još 1861. bila čitava te da je 1882. najveća kula (istočna) bila pokrivena. U to je vrijeme služila kao barutana i kao stan kapetana. Kada je Fortica napuštena sve je više propadala, a jaka je bura krov rastrgala i bacila na zemlju. Na fotografijama s početka 20. stoljeća vide se još neki ostaci, no danas nije ostalo naprosto ništa. I taj je dio slavne prošlosti Otočca i Otočke pukovnije potpuno zarastao raslinjem i nestao. Inače valja reći da je u tom gradiću još 1727. otvorena prva javna škola, a da je 1782. otvorena krajiška glavna škola koja je 1870. prerasla u građansku. U Otočcu je hrvatski general Nikola Maštrović 1844. pokrenuo kazalište koje je davalo predstave na njemačkom i hrvatskom, a 1873. pokrenuta je narodna čitaonica koja djeluje do danas. U gradu danas djeluje Muzej Gacke u kojem je smješten spomen-dom I. zasjedanja ZAVNOH-a.

Za kraj valja nešto dodati o rijeci Gackoj, rijeci koja je okosnica turističkog razvitka cijelog kraja i o čijo je zaštiti bilo i donedavno rasprava vezanih uz izgradnju autoceste pre-

ma Splitu. Rijeka je duga 55,4 km i izvire u jugoistočnom dijelu Gackog polja ispod Venca, a vodu dobiva iz nekoliko potoka i vrela (Majerovo vrilo, Krajnović potok, Trnovac,

ljeti 10,8 °C) i obilju kisika, flora je i fauna Gacke izuzetno bogata. Gacka je jedna od najpoznatijih pastrvskih voda u svijetu jer, primjerice, potočna pastrva u njoj raste pet puta brže

Pogled na Donji grad u Otočcu gdje se nekad (lijevo dolje) nalazila utvrda

Markovac potok, Knapovac vrilo, Pećina). Kod Otočca (17 km od izvora) račva se u dva dijela. Lijevi krak ide davno prokopanim kanalom u Gornje švičko jezero, a potom je do hidroenergetskog zahvata 1965. išao preko slapova u Donje švičko jezero čije su vode otjecale u ponor. Desni je krak tekao udolinom Drenova klanca do Gusić polja, od čega se manji dio gubio kod Gusić gradine, a veći ponirao ispod Vodenjaka. Pregrađivanjem tokova ustavama Šuirlečica i Vivoze te gradnjom tunela Gornja Švica-Marasi vode su Gacke, zajedno s vodama rijeke Like preusmjerene u kompenzacijski bazen Gusić polje iz kojega se voda tunnelskim sustavom odvodi u HE *Senj*. Taj je zahvat utjecao na vodni režim u porječju rijeke, a tradicionalno su se slapovi Gacke iskorištavali za pilane, stupe i vodenice.

No unatoč tome zbog mirnog toka, ujednačene količine vode, malih temperaturnih razlika (zimi 7,9 °C,

nego u drugim rijekama kraškog područja. Stoga je športski ribolov na ovoj rijeci velika atrakcija za domaće i strane ribiče. Prije rata se izdavalo i do 4000 dozvola. Na Gackoj se u ribolovnoj sezoni koja traje od 1. travnja do 30 rujna mogu sresti ribiči iz Amerike i Japana i od Novog Zelanda do sjevera Europe. Svjetski proizvođači ribolovne opreme daju svojim proizvodima nazive po ovoj rijeci. Ime Gacke nose brojna ribolovna društva u Europi (u Vilachu i Klagenfurtu u Austriji, Kölnu u Njemačkoj i Odenseu u Danskoj), a u Italiji, Francuskoj i Švicarskoj osnovana su društva prijatelja ove neobične i lijepe rijeke. Velikom turističkom potencijalu cijelog područja Gacke pridonosi veliko bogatstvo raznovrsne okolne faune te blizina zaštićenih krajolika Plitvičkih jezera i Velebita.

Branko Nadilo